

KERTINĖ PARAŠTĖ

Lietuvininkų gimtinė — Mažoji Lietuva

ALGIRDAS MATULEVIČIUS

Tarsi atgimė daug iškentėjusi Mažoji Lietuva — dailiomis knygomis su praeities ir dabarties nuotraukomis, žemėlapiais, įvairiais žmonių likimais. Nesenai Mažosios Lietuvos fondo Amerikoje (pirmininkas lietuvininkas profesorius Vilius Pėteraitis) rūpestiu ir lėšomis išėjo Mokslo ir enciklopedijų leidyklos parengta ir Leidybos centro poligrafinių paslaugų įmonės Vilniuje išspausdinta solidi ir nepaprastai reikšminga lietuvininkų (mažlietuvių) veikėjo Martyno Gelžinio (1907-1990) monografija. Tai jau trečioji pačių mažlietuvių užjūryje parašyta ir minėtos leidyklos su Mažosios Lietuvos fondu išleista knyga: pirmoji Viliaus Pėteraitio *Mažoji Lietuva ir Tvansta* — apie vandenvardžius (1992), antroji taip pat lietuvininkų veikėjo Martyno Brako *Mažosios Lietuvos politinė ir*

diplomatinė istorija (1995), ketvirtoji — Viliaus Pėteraitio (apie nevandenvardinius vietovardžius) — išeis šiais metais. Geros poligrafinės kokybės, patraukiančių dailia išvaizda veikalų vertė didina plačios santraukos vokiečių ir anglų kalbomis. Tik gaila, kad Martyno Gelžinio veikalo tiražas per mažas. Esu tų trijų knygų recenzentas, teko ir moksliniu požiūriu talkinti redaktoriams, tad man miela pristatyti pačią didžiausią knygą apie Mažąją Lietuvą — Martyno Gelžinio. Be tų trijų, 1995 metų pabaigoje išėjo dar dvi reikšmingos knygos (abiejų sudarytojas — mitologas, habilituotas daktaras, profesorius Norbertas Vėlius, 1938-1996): *Lietuvininkų kraštas ir Lietuvininkų žodis* (Litterae Universitatis leidykla Kaune).

Martyno Gelžinio monografiją spaudai parengė 20-ojo amžiaus Klaipėdos krašto tyrėja dr. Petronėlė Žostautaitė (1925-1996). Prie tokios sudėtingos knygos dar nemažai teko dirbti Mokslo ir enciklopedijų leidyklos redaktorei Irenai Stankevičienei. Man teko taisyti klaidas, patikslinti nemažai faktų (buvo ir pasenusių, laikai keičiasi), vietovardžių (jų specialistas — Vilius Pėteraitis), sąvokų, terminų, formuluočių bei teiginių. Tai palikus, kiltų abejonių viso veikalo objektyvumu ir mokslinėje vertėje. Autorius nėra profesionalas istorikas, o jo darbas apima kelias skirtingas epochas (13-15 amžius ir 20-ąjį amžių) iki pat mūsų laikų (gausybė įvykių, duomenų). Papildymų, komentarų knygoje atsiskaita dėl Mažosios Lietuvos fondo pagėdavimo „nemarginti autoriaus darbo pastabomis ir išnašomis“ ir dėl didelės knygos apimtys.

Martynas Gelžinis. MŪSŲ GIMTINĖ MAŽOJI LIETUVA. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996. 600 puslapių. Tiražas — 1,000 egzempliorių. Iliustracijos iš Bernardo Aleknavičiaus, Vacio Bagdonavičiaus, Domo Kauno, Ansio Lymano, Algirdo Matulevičiaus, Rimanto Matulio, Viliaus Pėteraitio, Vytauto Šilo fotoarchyvų. Originalus etninis žemėlapis — „Mažoji Lietuva 18 amžiaus pradžioje“ (autorius Algirdas Matulevičius).

Kazys Steponavičius.

Kobbe'e *Complete Opera Book* 1958 metų laidoje įtraukė „Čigonų baroną“ i operų knygą šalia „Šikšnosparnio“. Tačiau kitos Strauss'o operetės šiame leidinyje neminimos. Boosey and Hawkes leidyklos klavyras, išleistas 1962 metais New York'e, „Čigonų baroną“ vadina opera.

The Encyclopedia of Opera, išleista 1976 metais New York'e, „Čigonų baroną“ vadina šedevrine operete, kuri yra dažnai statoma operų teatrose. *Cyclopedia of Music and Musicians*, išleista 1958 metais New York'e, šį kūrinių priskaito prie pasaulinio lygio operetų.

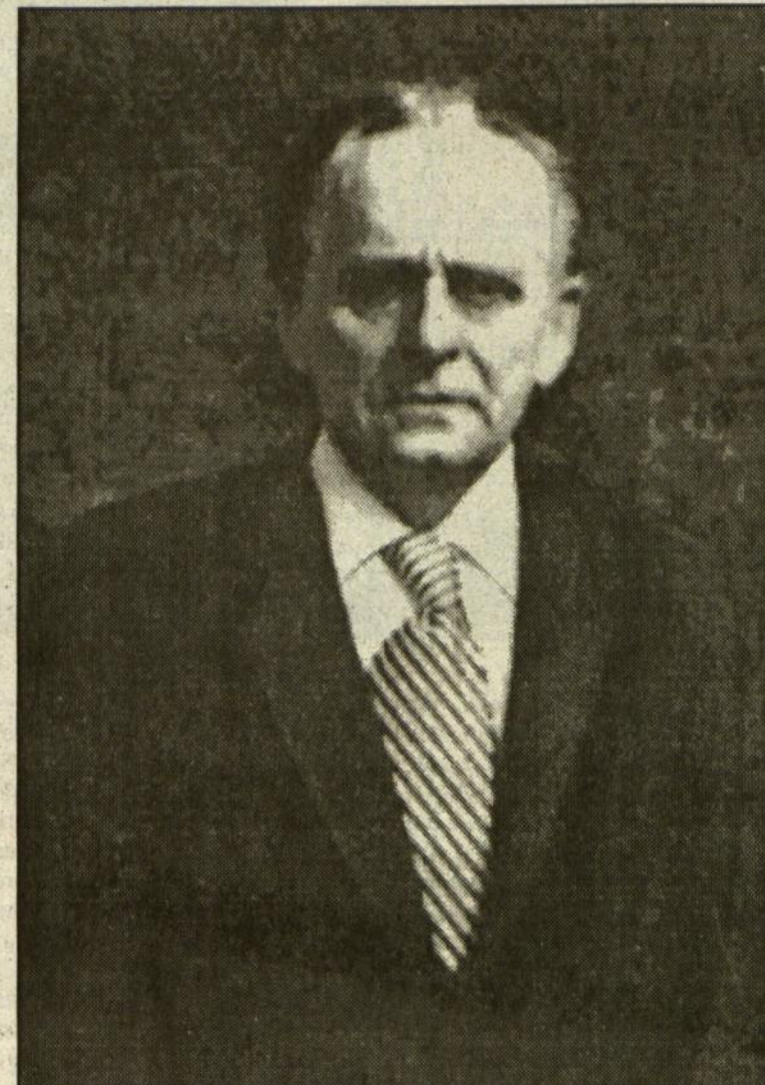
Riemann *Music Lexicon*, išleistas 1961 metais Mainz, Vokietijoje, rašo, kad „Čigonų baronas“ prilygsta „Šikšnosparniui“ („Die Fledermaus“) savo kūrybine verte.

Iš surinktų duomenų galima daryti išvadą, kad „Čigonų baroną“ galima vadinti operete arba komiška opera. Kadangi kūrinių yra kelios redakcijos, yra svarbu, kiek naudojama kalbamo teksto.

Kazys Skaisgirys

Savo studijas ir straipsnius, iš kurių ir parengta monografija, Gelžinis tapomis skelbė išėjusių spaudoje (*Naujienose, Karjyre, Tėvynės sarge, Lietuvos pajūryje* — buvo jo redaktorius, *Naujojoje viltyje*), bet planuotu dviemiu neįsileido. Autorius rašė ilgai, prieš daugelį metų, su pertrūkiais, todėl redaktoriams teko šalinti dažnus pasikartojimus, nenuoseklumus (tie patys faktai, reiškiniai įvairiais aspektais buvo aprašomi vis kitose vietose), polemikame įkarštyje vartojamus barbarizmus, „riebius“ išsireiškimus, gramatinės klaidas, padaryti veikalą labiau vientisą, pritaikyti šandienos mokslinio leidinio reikalavimus. Kartu buvo stengiamasi išlaikyti lietuvininko mąstymo bei rašymo būdą, išsireiškimus, kalbos stilių, kuri paveikta vokiečių kalbos (Martynas Gelžinis beveik iki karo gyveno Klaipėdos krašte, nuo 1945 iki 1956 metų Vokietijoje).

Martynas Gelžinis svarbiausiu savo tikslu laikė parašyti angliškai skaitančiai visuomenei knygą *The Problems of Lithuania Minor* (Mažosios Lietuvos problemos), bet kieta polemika su oponentais, publicistiniais straipsniais jam atėmė daug laiko bei energijos, ir jis nespėjo parašyti taip reikalingo Mažosios Lietuvos bylai ginti veikalo.

Martynas Gelžinis (1907-1990) — Mažosios Lietuvos visuomenės veikėjas, istorikas.

sios Lietuvos bylai ginti veikalo. 1983 metais Gelžinis ragino: „Tokį kelių autorių parašytą veikalą reikėtų pasiūsti žinioms politikams ir įvairiems universitetams, kad liktų amžinai lietuvininkų Mažajoje Lietuvoje buvimo liudininku“ (*Lietuvos pajūris*, 1983, Nr. 18).

Martynas Gelžinis gimė 1907 metais Viteje (dabar Klaipėdos miesto dalis), mirė 1990 metais Farmingdale miestelyje, New York'o valstijoje, JAV. 1928 metais baigė Klaipėdos mokytojų seminariją, ten ir Vytauto Didžiojo gimnazijoje mokytojavo. Nuo 1935 metų buvo Klaipėdos krašto lietuvių jaunimo draugijų sąjungos „Santara“ pirminkas. Atkakliai gynė nuo nacijų lietuvininkų interesus. Kaip

Gelžinio biografijoje rašo jo bendražygis, lietuvininkų veikėjas Ansas Lymantas, taip pat gyvenantis Amerikoje, Gelžinis turėjo griežtus principus, kurių tvirtai laikėsi visą gyvenimą. Karo metais laisvę jis rašė: „Dėl mano lietuviškos tautybės gynbos ant manęs užpyko gestapas ir visai ant manęs rūgoja. Bet ką darysi, juk mes savo tautybę negalime išsivilkti kaip senus marškinius! Ne, ir ant amžių ne! Jei Lietuva mums buvo gera geraisiais laikais, tai blogais laikais mes turime jai būti dvigubai ištikimi“. Ansas Lymantas primena: „Nesulaukė jis tėvynės aušros, bet liko mums nepamirštamas pavyzdys, kaip turime budėti ir kovoti ne tik už Mažosios, bet ir už

visos Lietuvos gerovę bei jos didingumą“.

Siaulių valstybinės aukštesniosios prekybos mokyklos direktorių Martyną Gelžinį 1940 metais suėmė sovietinis saugumas NKVD. Sovietų Sąjungai ir Vokietijai pasikeitus politiniais kalniais, 1941 metais Gelžinis buvo paleistas. 1945 metais Luebeck'e, Vokietijoje tapo pirmuoju Lietuvių gimnazijos direktoriumi ir dėstytoju. Nuo 1951 metų buvo Vokietijoje atkurtos Mažosios Lietuvos tarybos prezidento narys, 1954-1956 metais Vyriausio Lietuvos išlaisvinimo komiteto tarybos narys informacijos reikalams. Prie Baltijos suorganizavo Klaipėdos ir Vilniaus radijo stočių monitoringą. Apie Sovietų okupuotą Lietuvą pasauliniuose kongresuose skaitė pranešimus, kalbėjo per „Amerikos balsą“. Nuo 1956 metų gyvendamas Amerikoje buvo Mažosios Lietuvos tarybos prezidento narys ir Rezistencinio sąjūdžio atstovas VLIKe.

Knygų apie Mažąją Lietuvą organizatorius ir finansuotojas, minėtas Mažosios Lietuvos fondo (centrai Montrealyje ir Čikagoje) pirmininkas Vilius Pėteraitis Fondo žodyje rašo: „Gelžinis ne tik istorikas, bet kartu ir politikas, karštas savo idėjų gynėjas. Nagrinėdamas Mažosios Lietuvos gyventojų tautinę kilmę nevengia aštrių žodžių, kartais net šiurkštus atkūrio nacistiniams oponentams ir jų sąjūdziams. Jis smarkus savo pozicijos gynėjas, aistringai dėstąs mintis, sugebąs nusteibinti ir supainioti idėjinis priešus“. Mano nuomone, suprantama, kad Gelžinis, karštas savo tėvynės patriotas, įrodinėdamas savo tiesas, kai kur pernelyg kategoriškas, yra nepakankamai argumentuotų teiginių bei samprotavimų teigėjas. Jis ne visai pasinaudojo naujaisiais mokslo duomenimis. Skirtina gimes nuo genčių (kilčių). Prūsų gyventojai — prūsų ir lietuvių gentys — 13-ajame amžiuje negalėjo sudaryti vienos lietuvių tautos, nes ši tauta baigė for-

(Nukelta į 2 psl.)

„Čigonų baroną“ plakatas, sukurtas Ados Sutkuvienės. Šią operą balandžio 26 d. Morton auditorijoje stato Čikagos Lietuvių opera.

„Čigonų baronas“ — operetė ar komiška opera?

Šių metų Verbu sekmadienio rytą Anatolijus Šlutas radio bangomis paskelbė, kad „Čigonų baronas“ yra opera.

Kostas Ostrauskas Boston'o *Lietuvių enciklopedijoje* aiškina, kad „riba tarp operetės ir komiškos operos nėra aiški ir griežta: apskritai tarant, komiška operai būdinga kiek pakilesni meniniai užsimojimai, tuo tarpu operetė daugiau paprėžia pramoginį muzikos elementą“.

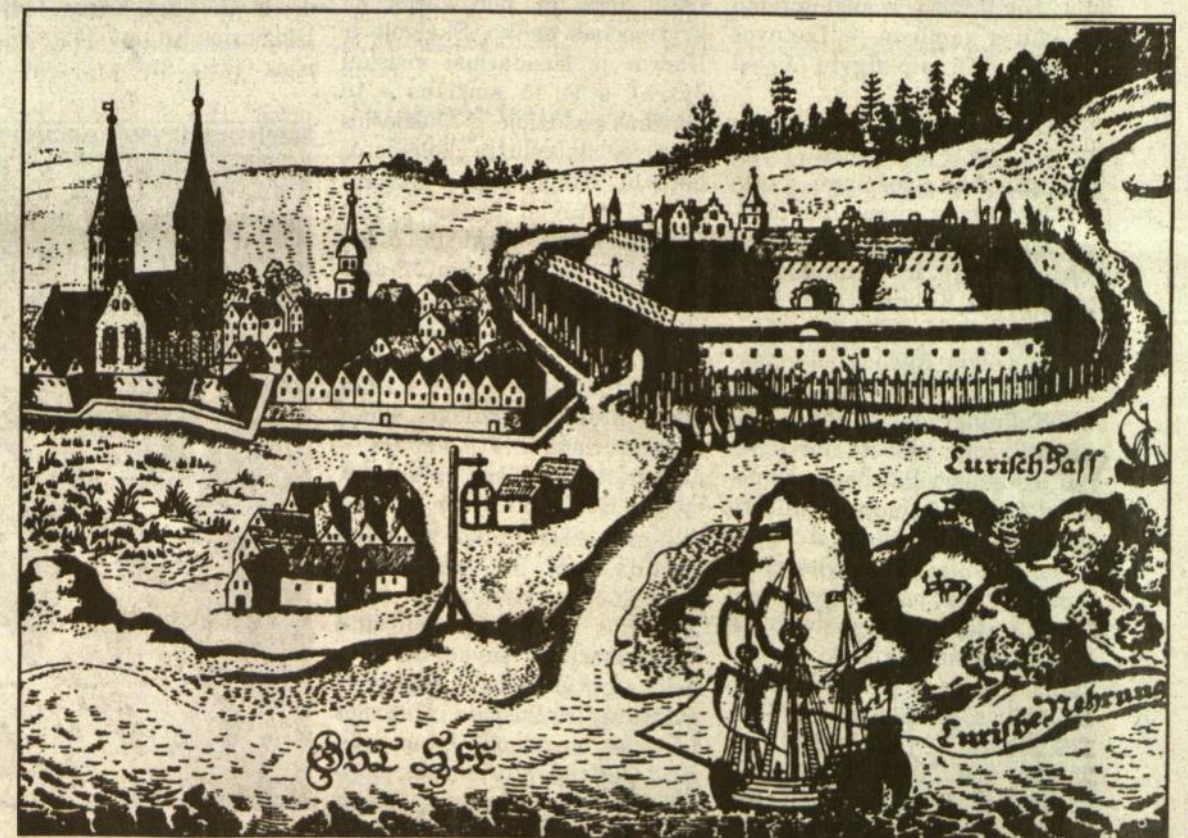
Lietuvos Valstybinėje operoje „Čigonų baronas“ pirmą kartą buvo pastatytas 1934 m. spalio 16 d. ir iki 1940 metų turėjo tryliką spektaklių. Operos sukaktuviname leidinyje nurodoma, kad nuo 1920 iki 1940 metų buvo 62 premjeros. „Čigonų baronas“ yra įtrauktas į statytų operų sąrašą kaip 47-oji premjera. Po šio pastatymo Vladas Jakubėnas parašė recenziją *Lietuvos aido* (1934 m. spalio 19 d.),

kur taip samprotauja: „neskoningų elementų čia beveik visai nerandame; priešingai, lyrinėse vietose daug geros muzikos, šiaip puikus Strauss'o valsai ir maršai, kuriais žavėjosi dar... Richard'as Wagner'is [!] Iš viso ne tiek operetė, kiek komiška opera, dėkingai sceniškai padaryta ir gerai instrumentuota“. Premjeroje dainavo Kipras Petrauskas, Antanina Dambrauskaitė, Petras Oleka, Koncevičienė, C. Šulginas, Jadvyga Vencevičiūtė, M. Lipčienė, K. Orentas ir J. Mazeika. Dirigavo Vytautas Marijošius.

Čikagos lietuvių choras „Pirmyn“ keletą kartų statė „Čigonų baroną“. Viename pastatyme buvo vadiname operete, bet 1955 ir 1966 metų spektakliuose — komiška opera. Dainavo Algirdas Brazis, A. Giedraitienė, Kotryna Mileriūtė, J. Laurušonis, A. Snarskis, Eleonora Zapolienė ir kiti. Dirigavo

Šiame numeryje:

Čikagos Lietuvių operos „Čigonų barono“ spektaklio laukiant • Martyno Gelžinio didysis veikalas „Mūsų gimtinė Mažoji Lietuva“ • Vilniuje pagerbtas rašytojas ir dramaturgas Stasys Laucius • Keli Stasio Lauciaus eilėraščiai • Įspūdžiai iš „Mano pirmosios parodos“ Čikagoje • Danutės Turlaitės ir Adolfo Klastaičio tapybos paroda Čiurlionio galerijoje, Čikagoje

Klaipėdos pilies ir miesto išteigimas. Litografija.

Lietuvininkų gimtinė — Mažoji Lietuva

(Atkelta iš 1 ps.)

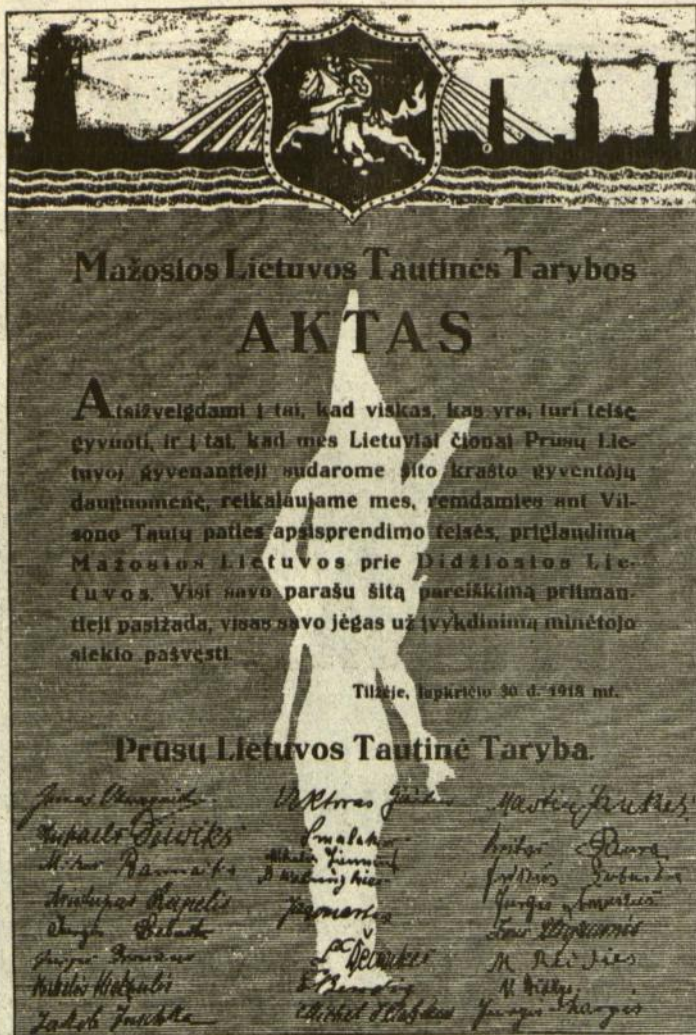
muotis 14-ajame amžiuje, galbūt 15-ame amžiuje, į ją nespejo konsoliduoti prūsai, vakariniai lietuviai, kuršiai, nes šiuos baltus užkariavo Kalavijuočių ir Vokiečių ordina. Žemaičiai, aukštaitiai, jotvingiai, kuršiai, prūsai ir kitos tautos bei etnosai nebuvo tos pačios tautos arba genties, o artimai giminingų indoeuropiečių tautų bei etnosų grupė, pavadinta baltais. Lygiai kaip prūsų šnektą nėra lietuvių kalbos tarmė (taip manė ir P. Pakarklis). Ir latvių tautybės iki 1200 metų ir vėliau dar nesudarė, gentys vadinosi latgaliai, žiemgaliai, šiauriniai kuršiai ir sėliai, finougrai lybiai.

„Pratarmėje“ dr. Petronėlė Žostautaitė pabrėžia, kad monografijos autoriaus tikslas — „apginti istorines mazlietuvų teises į XIII amžiuje Vokiečių ordinu užgrobtas lietuviškas baltų gentių (vėliau — Mazosios Lietuvos) žemes... Pagrįstai ir argumentuotai Gelžinis įvertino po Pirmojo pasaulinio karo ir dabartinių vokiečių mokslininkų (ostforšerių), tyrinėjantių Rytprūsų problematiką, pseudomokslines teorijas ir įrodė mazlietuvų teises į etnines istorines Mazosios Lietuvos ir Klaipėdos krašto žemes“. Martynas Gelžinis atskleidė tarpukario vokiečių mokslininkų Gertrud Heinrich-Mortensen ir Hans Mortensen „naujų teorijų nepagrįstumą, tendencingumą, istorinių faktų iškreiptą interpretaciją, nepalankių jiems faktų nutylėjimą įrodinėjant, kad Rytprūsiai yra vokiečių žemė“. Tuo „jų mokslinės koncepcijos pasitaravo nacių politikai“.

„Išvad“ Petronėlė Žostautaitė pažymi, kad autorius „nuodugniai išanalizavo XIII-XVI amžiaus svarbiausius pirminius vokiečių istorinius šaltinius: kronikas, metraščius, popiežių bules, slaptojo Kryžiuočių ordino ir Rytprūsų archyvo foliantus — rankraščines bylas, imperatorių bei privačių asmenų korespondencijas“.

Martyno Gelžinio monografija turi ne vien mokslinę pažintinę, bet ir politinę praktinę vertę. Pėtojama koncepcija tebėra labai aktuali Mažosios Lietuvos byloje, juolab, kad tai lietuvininko autochtono kieta pozicija ir aištringas, vietomis publicistinis, retorinis balsas. Kovų už Mažąją Lietuvą tęstinumas. Veiklas yra vieno paskutiniųjų Mazosios Lietuvos tyrėjo — lietuvių mokslinio politinio ir moralinio Testamentas, programa ateities kartoms rūpintis ne vien to krašto istorinių palikimu, bet ir viso jo susijungimu su tautos kamieniu — Lietuvos valstybe. Tik taip atgytų Mažoji Lietuva.

Vėl atgaivintų problemų sprendimai ir atsakymai į aktualiausias baltų-germanų santykių klausimus mums dar praverės būsimose taikos konferencijose. Danzig'o ir Karaliaučiaus (dabartinio Kaliningrado) koridoriai panašūs. Gelžinis kategoriskai neigia Rusijos administruojamo Karaliaučiaus krašto — Kaliningrado srities (Kaliningradskaja oblast), jai laikinai atitekusio Potsdamo konferencijos (1945 metais) nutarimais, juridiką šiai Rytų Prūsijos daliai. Kai kurias problemas — ypač pajūrio gyventojų (kuršių, žemaičių, skalvių) etnogenезės, santykių iki 14 amžiaus, dykros susidarymo ir kolonizacijos, tarpukario Klaipėdos krašto — jis nagrinėja išsamiau negu Martynas Brakas. Gaila, kad Gelžinis mažai pasinaudojo pokario Lietuvos archeologų, etnografų, istorikų, kalbininkų tyrimais (kai kurie

jū žinomi pasaulyje).

Martynas Gelžinis genocidu laiko ne tik nacių siautėjimą, komunistų piktadarįbes Mažajoje Lietuvoje bei visoje baltų etninėje žemėje Prūsia, Sovietų Sąjungos vykdytą vokiečių ir lietuvių etninę valymą, bet ir vokiečių riterių kryžiaus žygius į Baltijos rytinį regioną. Šiandieninėje besivienijančioje ir demokratinėje (Vakaru) arba demokratėjančioje (Vidurio) Europoje itin militarizuota Kaliningrado sritis — nonsensas, pavojingas naujo karo židiny, dar kraujuojanti Antrojo pasaulinio karo liekana. Karo padariniai Karaliaučiaus krašte — Mazosios Lietuvos branduolyje — dar nėra visiškai pašalinti.

Martynas Gelžinis daugiausia dėmesio skiria lietuvių Prūsijos valstybės šiaurės rytų dalyje — Mažajoje Lietuvoje — autochtoniškumo ir su tuo susijusia baltų palikuonių istorine teise į savo etnines žemes Prieglaives ir Nemuno žemupio baseine, tai yra į Karaliaučiaus kraštą (vokiškai Gebiet Koenigsberg). Knygos autorius be kompromisų, atkakliai ir labai plačiai kritikuoja (netgi dėmesio per daug) po Pirmojo pasaulinio karo Vokietijoje Gertrud Heinrich-Mortensen ir jos vyro Hanso Mortenseno sukurta teoriją: Mažoji Lietuva susidariusi ne iš vietinių gyventojų — vakarinio baltų (esą jų per karus su kryžiuočiais neliko, Skalvoje ir Nadruvoje susidariusi visiškai dykra), o iš 15 amžiaus — 16 amžiaus pradžioje iš Didžiosios Lietuvos atsikėlusių „kolonistų“ lietuvių. Taigi, pagal Mortensen'us, lietuviai Prūsos krašte esą vėlesnieji kolonistai negu vokiečiai, atsikėlę čion 13-ame amžiuje per Vokiečių ordino užkariavimus. Dėl to Lietuvos valstybės pretenzijos į lietuvių tautos dalies žemes — į Klaipėdos kraštą, nekaltant jau į Karaliaučiaus kraštą, anot jų — nepagrįstos. „Mušiai“ plunksna vyksta ir dėl skalvių ir nadruvių: mortensenininkai atkakliai tvirtina, kad jie visada buvo prūsai, o ne virtę vakariniais lietuviais. Kadangi prūsų tauta iki 18 amžiaus išnyko, tai neva nelikę paveldėtojų ir Skalvų ir Nadruvą, sudariusių Mazosios Lietuvos branduolį. Jauna istorikė Gertrud Mortensen, pažymi Martynas Gelžinis, esanti drąsi ir įžūli: emė kritikuoti vokiečių istoriografijos autoritetus (Max Toeppen, Adalbert Bez-

zenberger, Karl Lohmeyer ir kt.) Mortensen'ų teoriją tarpukario kritikuavo Vincas Vileišis ir Povilas Pakarklis, pastaraisiais dešimtmečiais teko man atremti mortensenininkų teiginius.

Martynas Gelžinis pabrėžia, kad Gertrud Mortensen negali būti objektyvi, nes politiškai užsiangazavusi daktarantė esanti profesorius aršaus nacionalšovinisto istoriko Albert Brackmann ir nacistų kalbininko Jurgio Gerulio mokinė. Įvykių raida Europoje tam buvo palanki, hitlerininkų daktarantė esanti politiškai užsakymą rodo ir profesorius Han Mortensen „prisipažinimas“: 1948 metais, kuomet Vokietijoje nacizmo iš esmės jau neliko, jis parašė laišką Vydūnui į Detmold'ą (pp. 286-293). Jame Mortensen liudija, kad 1938 metais jis su žmona buvo iškviesti į Reicho Vidaus reikalų ministerijos posėdį, kuriame dalyvavo ir Goebbels'o Propagandos ministerijos atstovai. Jame Mortensen'ams buvo nurodyta savo knygose pateikti nacizmui pageidaujamus faktus, kitus — nutylėti, bet jie atsisakė ir tuo sukėlė „didžiausią pavojų savo gyvybei“.

Gertrud Mortensen disertacijoje Gelžinis rado daug prieštaravimų (vietomis prieštarauja netgi pati sau).

Galima pridurti, kad Gertrud Mortensen savo veikaluose klydo ir dėl kai kurių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos faktų. Antai, ji rašė: 1398

metais Salyno sutartimi pusės Suduvos perleidimas Lietuvos valdovui Vytautui esąs Vokiečių ordino atlyginimas jam už kryžiuočiams perleistą Žemaitiją. Šiuo teiginiu autorė pabrėžė Suduvos priklausomybę ordinui. O buvo atvirkščiai: pusė Suduvos ir dar Žemaitiją Vytautas Didysis perleido ordinui (laikiniai) taktiniais sumetimais, kad kryžiuočiai nepultų Lietuvos, Vytautui išvykus kariauti su totoriais (1399 metais įvyko Vorklos mušis). Gertrud Mortensen neteisi, kad Livonijos ordino puolimai į Žemaitiją sustiprėjo, kuomet livoniečiai buvo Mindaugo sąjungininkai, o tai rodo, esą Žemaitiją tuomet Lietuvai nepriklausė; Mindaugui nebuvo pavaldi. O iš tikrųjų iki tos sąjungos Žemaitija jau buvo Mindaugo valdoma. Vokiečiai livoniečiai ją puolė dar prieš Mindaugo ir Livonijos ordino magistro sąjungos sudarymą. Tarp kitko, lenkai Mindaugą iš tikrųjų vadino prūsų karaliumi, tačiau jie prūsų neskyrė nuo lietuvių dėl artimos giminstės ir dėl to ginče su kryžiuočiais Prūsijos gyventojus vadina prūsais arba lietuviais; tačiau negincytina, kad Vokiečių ordino valstybėje gyveno ne tik prūsai, bet ir vakariniai lietuviai.

Martynas Gelžinis, atrodo, nežinojo, kad Hans Mortensen 1968 metais paskelbė studiją, kurioje iš dalies atsisakė prieškarinių teiginių. Remdamasis svariu šaltiniu — Hausbuch Ragnit (Ragainės namų knyga), jis įsitikino, kad autochtonų skalvių dykroje išliko ir po Vokiečių ordino karų. 1504-1558 metais vykusio vidinė kolonizacija, o ne lietuvių bėgimas iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės į Prūsiją. Lietuvių kultūros istorikas iš Heidelberg (Vokietija) Arthur Hermann mano, kad šis Hans Mortensen'o straipsnis ir 1958 metais paskelbtasis su žmona gali būti ištrauktas iš nacių uždrausto spausdinti tritomo „didžiojo veikalo“ trečiojo tomo (knygos). Gelžinis išaiškino, kad Mortensen'ų rašytas trečiasis tomas, kuriame žadėta gausiais archyviniais šaltiniais įrodyti jų teoriją, veikiausiai buvo nacių uždraustas spausdinti. Nepasirodė ir po karo. Matyt, neįrodyta didžialietuvių imigracija į Prūsiją.

Martynas Gelžinis vienas pirmųjų pareiškė, kad kryžiuočiai, užkariaudami Prūsą, vykdė genocidą. 1283 metais ištremtieji ir tolimąją Sembą suduviai buvo pirmoji Vidurio Europos tauta, prievarta išvaryta iš savo tėvynės.

Iki šių laikų vokiečių ir lietuvių mokslininkai ginčijasi dėl Lietuvos pajūrio gyventojų kuršių ir žemaičių. Vieni neigia

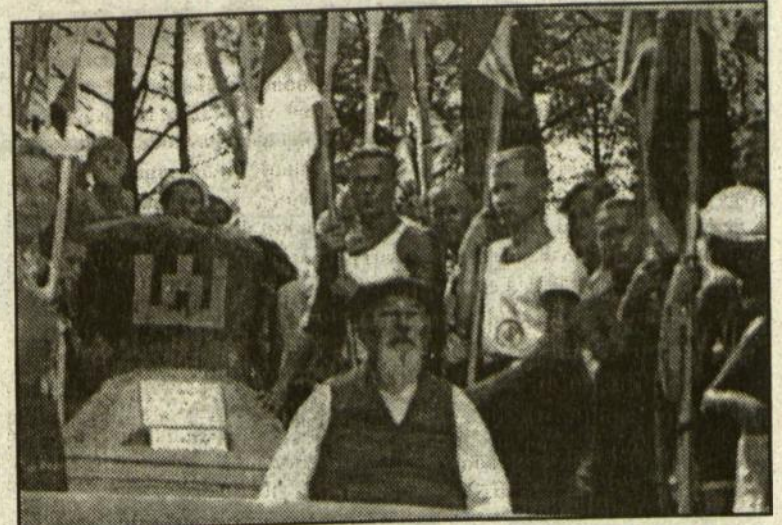
žemaičių buvimą (sakykim, 13-ajame amžiuje) Lietuvos Kuršę (Pietų Kuršę; Šiaurės Kuršas — Latvijoje), jų oponentai — kuršių buvimą. Anot Gertrud Mortensen, kuršiai jau 10-ame ar 13-ojo amžiaus pradžioje dėl pablogėjusio klimato buvo pasitraukę į Latvijos Kuršą, anot Gelžinio, — dėl žemaičių spaudimo. Iš tikrųjų gi, kuomet Iplities, Kretingos ir kitų pilių kuršius iš Latvijos užpuolė Livonijos riteriai, kuršiai pilėnai pabėgo pas žemaičius, o nesitraukė į šiaurę pas savo gėnaitinius Latvijos Kuršę, nes šie jau buvo seniau pavergti. Tarp kitko, Pilėnai, kuriuose 1336 metais per kovą su kryžiuočiais įvyko pilies gynėjų tragedija, manoma, buvo ne Nemuno kairiajame krante, o Žemaitijoje, kur stovėjo viena stipriausių Gedimino pilių. Nepainiokime kuršių ir kuršininkų. Pastarieji yra sulatvėję Latvijos kuršiai, žemaičių pajūryje ir Kuršių nerijoje apsigyvenę tik 17-ajame amžiuje. Kuršininkų čia truputį dar ir šiandien gyvena. „Mėmeliu“ vokiečių vadinama Klaipėda gali būti kuršiškas vietovardis: per Latviją tekanti upė vadinama Memele, o per Lietuvą — Nemunėliu.

Martynas Gelžinis teisis, kritikuodamas Gertrud Mortensen, esą Klaipėdos srityje 13-ajame amžiuje žemaičių dar negyvenę, o srities pietinėje dalyje gyvenę irgi kuršiai, o ne sulietuvėję (suzemaitėję) skalviai. Lietuviai archeologai (Marija Gimbutienė, Regina Kulikauskienė, Ramutė Rimantienė, Adolfas Tautavičius, Vladas Žulkus), kalbininkai (Vytautas Mazūlis, Aleksandras Vanašas, Zigmantas Zinkevičius), istorikai (Bronius Dundulis, Edvardas Gudavičius, Rimantas Jassas, Metislovas Jučas) mano, kad Lietuvos pajūryje 13-ojo amžiaus viduryje, kuomet Livonijos ordinas užgrobė Klaipėdos sritį, žemaičių čia jau daug gyveno. Tačiau kuršių liko, per keilolika šimtmečių, iki 16-ojo amžiaus (veikiausiai) jie asimiliavosi su žemaičiais (suzemaitėjo — sulietuvėjo).

Svarbios Gelžinio žinios, kad dykros, per karus susidariusios Vakaru Suduvoje, Galindoje, Nadruvoje, Skalvoje, gyventojai mokėjo duokles ne vien Ordino magistras, bet ir Lietuvos valdovams. Ypač svarbu, kad Lietuvos karalius Mindaugas valdė Skalvą su Nadruva. Kryžiuočiai kilnojo prūsus iš Pavyslio (Pamedės, Pagudės) ir Prūsos šiaurinės ir rytinės žemes — į Mažąją Lietuvą, o vakarinius lietuvius — į prūsų žemes; dalį jotvingių ir galindų ištremė netgi į Sembą prie Baltijos. Svarbi Gelžinio mintis, kad kryžiuočiai, užkariaudami naujų baltų

„Santaros“ nariai ant Rambynų kalno. Trečias iš kairės — Vydūnas.

Martynas Jankus su Kauno universiteto studentais, baidarėmis plaukiais į Jūros dieną Klaipėdoje, prie Rambynų kalno aukuro 1934 m. rugpjūčio 8 d.

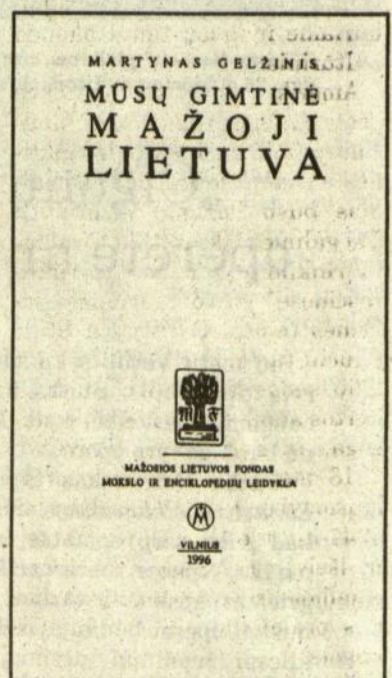
žemių, plėtė Prūsijos (Prūsos) krašto sąvoką, nepaisydami tos žemės prūsų ar kitų baltų. Į tą sąvoką iš pradžių neįėjo Galinda, Suduva, Nadruva ir Skalva, tai rodo ir popiežiaus Klemenso IV 1268 metais išleista bulė, kurioje Prūsija laikoma septynios, o ne vienuolika žemių, kaip rašė Vokiečių ordino kronikininkas, riterių žygių ideologas ir šlovintojas Petras Dūsburgietis.

Martynas Gelžinis kritikuoja ir „vokiečių mokslo auklėtinis“, pasidavusius vokiečių nacionalizmo įtakai, „mortensenininkų įtakai“ įžymius lietuvių mokslininkus kalbininkus Kazimierą Bugą, Antaną Salį ir vieną žymiausių istorikų — Zenoną Ivinskį dėl jų „prokuršiškos“ pozicijos. Tiesa, atrodo, čia „per vidurį“. Moksle ne visad kategoriškumas reiškia tiesą.

Nedera be išimčių neigti 20-ojo amžiaus mokslininkų Walter Hubatsch ir Kurt Forstreuter įnašą į Prūsijos ir skyrium Mazosios (Prūsų) Lietuvos istoriografiją. Nors jie yra Mortensen'ų teorijos šalininkai, bet turėjo ne tik politinius tikslus. Žymiausi pokario Vokietijos istorikai Hubatsch ir Forstreuter (pastarasis gimęs Vėdaruose, Ragainės apskrityje, netoli Nemuno) savo knygose pateikė daug vertingus liuanistikos ir prūsistikos, paskelbę reikalingų lietuvių kultūrai, raštijai archyvinų dokumentų, pasitaravo literatūrologijai. Hubatsch Lietuvos tyrinėtojas davė medžiagos apie Tolminkiemį ir poetą kunigą Kristijoną Donekaitį; remiantis įvairiais šaltiniais buvo sukurta Donelaicio memorialinis muziejus, rastas paties lietuvių literatūros klasiko, būrų (lietuvininkų) dainiaus ir jų užtarėjo Donelaicio kapas.

Lietuvos skaitytojui Martyno Gelžinio monografijoje nauja medžiaga pateikiama iš Lietuvos Respublikos ir Vokietijos diplomatinės kovos tarpukario dėl Klaipėdos krašto. Remdamasis pirminiais šaltiniais, pirmiausia posėdžių stenogramomis, jis įtikinamai įrodė, kaip nacių valdoma Vokietija, griebdamasi ekonominio spaudimo ir politinio šantažo, melagingos propagandos ir provokacijų, grasindama karu, 1939 metų kovo 22-23 dienomis atplėšė Klaipėdos kraštą nuo Lietuvos valstybės. Iš pateiktų hitlerinės vadovybės pokalbių su Lietuvos Respublikos diplomatais steno-

gramų aiškėja, kad naciai įsitikino, jog Lietuva savo etninių žemių geroju neatiduos. Tuomet buvo nutarta griebtis jėgos, tai derinant su gebelsine demagogija. Knygoje skelbiama archyvinė medžiaga gali pasitarnauti ir suklaidintiems „memelenderiams“. Kartu tai savo žemės šeimininko lietuvininko tvirta pozicija: lietuvininkų tėvynė vienintelė — Mažoji Lietuva — šiaurės ir anapus Nemuno. Gyvenantys tremtyje sveturi turi teisę į ją sugrįžti. Tai Europos demokratėjų proceso svarbi žmogaus tautinių teisių dalis.

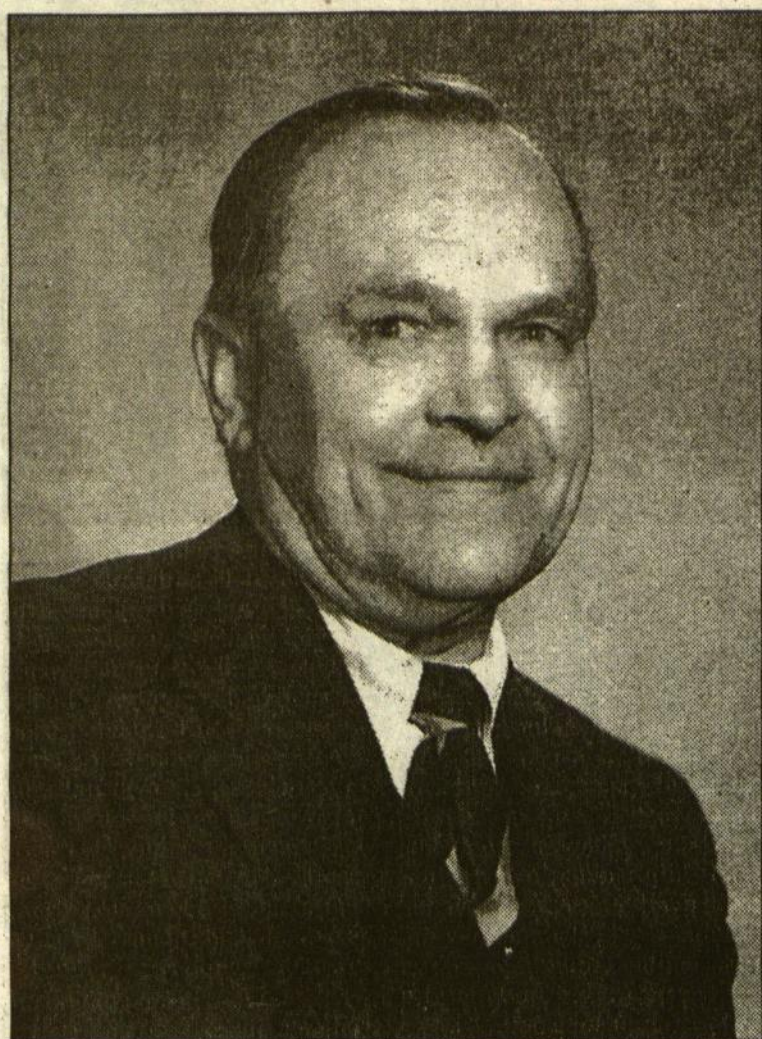

Martyno Gelžinio monografija Mūsų gimtinė Mažoji Lietuva reikalinga ne tik to krašto tyrėjams, plačiai visuomenei, bet ir politikams, diplomatom, visuomenės veikėjams.

* Balandžio 11 d. liūtis metu vanduo apšėmė Vilniuje esantį Švėtimo ir mokslo ministerijos biblioteką sandėlį. Pirminiais duomenimis, nuostoliai sudaro apie 2 mln. litų. „Lietuvos rytas“ pastebi, kad sandėlys aprūpina knygomis per 2,000 mokymų ir daugiau kaip 300 kitų bibliotekų. Per nelaimę labai nukentėjo matematikos, užsienio kalbų, istorijos ir kitų dalykų literatūra, garso kasetės. Darbuotojai ypač apgailestavo dėl puikios poligrafines kokybės naujų mokomųjų plakatų, kurių dar nebuvo gavusi nė viena mokykla.

Mažosios Lietuvos organizacijos „Santara“ centro vadovybė. Sėdi iš kairės: generalinis sekretorius Leonas Sukys, „Santaros“ vadas Martynas Gelžinis, vado pavaduotojas Henrikas Šapokas. Stovi iš kairės: F. Šlenteris, M. Tendys, Dubickas ir J. Reisgys.

Stasys Laucius (1897–1965)

Rašytojas Stasys Laucius pagerbtas Vilniuje

DALIA AUGŪNIENĖ

Poetas Kazys Bradūnas Stasio Lauciaus 100-ųjų metinių ir šeimos rūpestiu išleistos poezijos-dramaturgijos rinktinės *Nereikia laurų man* sutiktuose Vilniuje, 1997 m. rugsėjo 11 d., rašytoją apibūdino šiais žodžiais: „Lauciaus rašytojų karta atradė jau labai toli nuo mūsų, kad jie yra kaip kokie patriarchai, kad juos reikia gerbti, kad jie yra paskutiniai ano 19-ojo šimtmečio gale gimę rašytojai, kuriame ir mūsų tauta pabudo kultūriniam gyvenimui“.

Amerikos lietuvių spaudoje poeto-dramaturgo Stasio Lauciaus gimimo sukaktis ir rinktinės *Nereikia laurų man* išleidimas buvo kažkaip užmirštas. Tai galime aiškinti tik prezidento rinkimų įkarščiu, kai laikraščiuose vyravo daugiausia politinės temos. O rašytoją Stasį Laucią turime prisiminti ne tik kaip senosios lietuvių rašytojų kartos atstovą, bet ir kaip pedagogą, ir kūrį, kuris dalyvavo 1918 metų kovose dėl nepriklausomybės prieš bolševikus, ir 1941-ųjų metų sukilimo dalyvį, ir išėvį, gyvenusį Vokietijoje, Anglijoje ir savo paskutines dienas praleidęs Amerikoje, Čikagoje.

Stasys Laucius-Laucevičius gimė 1897 m. spalio 11 d. Kelmėje, amatininko šeimoje. Jo tėvas, Vincentas Laucevičius, buvo susipratęs lietuvis, Didžiojo Vilniaus Seimo dalyvis. Stasys Laucius realinę mokyklą baigė Petrapilyje ir būdamas 17 metų pateko į Kijevo karo mokyklą. 1918 metais Stasys Laucius dalyvavo Panevėžio-Daugpilio fronte, lietuviams kovojant prieš bolševikus. Lietuvai iškovojus nepriklausomybę, Stasys Laucius su žmona Elžbieta mokytojavo Žemaitijoje, Jonavoje, ir Kaune. Buvo gavęs atsargos karininko laipsnį.

1941 metų birželio mėnesį prasidėjus sukilimui prieš sovietus, Stasys Laucius vadovavo Šančių partizanams. Vėliau dirbo *Ateities* dienraštyje, kur redagavo literatūros skyrių. 1944 metais, kaip ir daugelis kitų lietuvių, su šeima pasitraukė į vakarus. Vokietijoje, Greven'o stovykloje redagavo laikraštį *Mūsų žodis*, dėstė lietuvių kalbą ir literatūrą prekybos mokykloje, dalyvavo lite-

ratūrinuose vakaruose. 1947 metais persikėlė gyventi į Angliją, o 1959 metais su žmona ir dukromis Gražina ir Liucija atsikėlė į Čikagą, kur 1965 metais mirė.

Rašyti Stasys Laucius pradėjo 1921 metais. Jo pirmieji eilėraščiai pasirodė *Pavasario* ir *Krivulės* žurnaluose. 1927 metais buvo išleistas pirmasis jo eilėraščių rinkinys *Pirmoji banga*, 1928 metais — *Satyros*, 1930 metais valstybės lešomis buvo išleista poema *Vytauto karžygiai*. O 1931 metais pasirodė ir pirmosios dramos „Laisvės keliais“, „Ugninis ratas“. Stasys Laucius bendradarbiavo ir laikraščiuose bei žurnaluose: *Lietuvos aide*, *Karyje*, *Jaunojoje Lietuvoje*, *Trimite*, *Akademike*. 1937 metais Jaunųjų ūkininkų sąjunga premijavo Stasio Lauciaus pjesę „Žydinti žemė“. Lietuvos kariuomenės štabo spaudos ir švietimo skyrius 1937 metais premijavo Stasio Lauciaus dramą „Signalas“.

Vokietijoje 1947 metais buvo išleista Tuebingen'e jo eilėraščių knyga vaikams *Po pilkais debesėliais*, o 1953 metais London'e, Anglijoje išėjo *Raudonoji melodija*. Čikagoje 1961 m. metais pasirodė poema „Respublika“, o drama „Ponios Žydienės bendrabutis“ gavo Cleveland'o Kultūros fondo antrąją premiją.

Lietuvoje Stasio Lauciaus kūryba, dėl jo dalyvavimo 1918 metų Nepriklausomybės kovose prieš bolševikus ir dėl dalyvavimo 1941 metų sukilime prieš sovietinę okupaciją, buvo uždrausta skaityti. Stasys Laucius buvo laikomas „buržuazinių“ ir „nacionalistinių“ idėjų skleidėju ir jo raštai buvo laikomi vadinamuojuose specfonduose, kur reikėjo gauti leidimą skaityti ten esančias knygas.

Stasio Lauciaus dukters Liucija ir jos vyras Valteris Berzinskai ir Gražina ir Jonas Stankūnai, ir Lietuvoje gyvenantį sūnų Kviriną su žmona Veronika Stasio Lauciaus 100-osioms gimimo metinėms paminėti nutarė išleisti jo poezijos ir dramaturgijos rinktinę. Padedami giminaičio Vinco Svirskio, jie susisiektė Vilniuje su UAB „Rotas“ leidykla, ir 1997 metais *Nereikia laurų*

Stasys Laucius

Amžinas vaizdas

*Kaimo vieškeliu ateina ir išeina
Mūsų laimė, mūsų džiaugsmas ir vargai.
Ten išgirdęs paskutinę sesių dainą,
Ant kalnelio parymoji dar ilgai...*

*Štai stogai paskendę liepose palieka,
O svirtis lyg moja grįžti atgalios.
Ne, žmogau, gražiau kitur nerasi nieko,
Ir jaunystė antrą kartą nežaliuos.*

*Stovi kryžius toks pakrypęs ir nulijęs.
Kažkodėl keliaujant skirtis taip graudu.
Tartum klausia, kas iš vienkiesio išvijo,
Kur prabėgo tiek šviesiausių valandų.*

*Ne, ne aistros jauną atplėšė nuo lauko,
Iš mažens suaugusį čia su žeme.
Pareiga į didį žygį šaukė
Ir mintis sukėlė širdžiai neramias.*

*Kai aplink tik apkasai, ginklai ir vielos,
Kai draugai iš mūsų grįžta kruvini,
Liepos naktį žvaigždės rodo nebemielos
Tik sodybos savo grožiu gyveni.*

*Blogo žodžio neištartų mano lūpos,
Nors mirtis pabrauktų pirštais per žaizdas
Pabučiuosiu aš tą vieškelį suklupęs,
Jei likimas lems man grįžti čia kada.*

1943

Pasilikusiai sėsei

*Ažuolinėj skrynioj
Buvo kraičių drobių,
Staltiesių kaip ledo,
Tavo priaustų.
Kažin kas užpuolė,
Kažin kas jas grobė.
Tik nelaužyk rankų,
Neraudoki tu.*

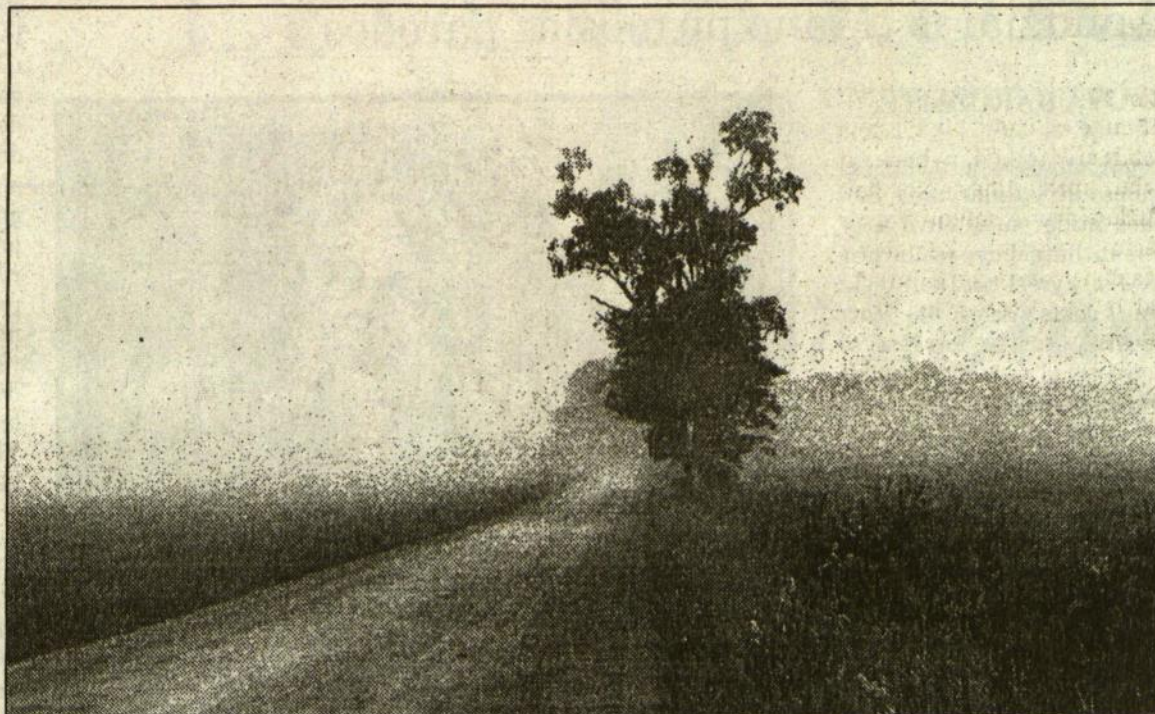
*Tau kančia aprūkusi
Liko dar ant sienos.
Močios atneštinė,
Einant į marčias.*

*Tavo rūščių dalią
Stebi jis tik vienas
Ir kasdien skaičiuoja
Ašaras karčias.*

*Kaip sunkų atskirti,
Kai pabeldžia naktį,
Ar išalkęs brolis,
Ar galvažudžiai!
Tirpsta baltos rankos
Tamsoje su raktais
O sapnuoji kartais
Praeitį saldžiai.*

*Vėl pakyla saulė,
Išsisklaido rūkas.
Tu baugiu šešėliu
Grėbti išeini.
Juodas varnas ratą
Apie kletį suka,
Ir žiedai bijūnų
Tartum kruvini.*

1965

Keltas rūke.

Algio Jakšto nuotrauka
(Švenčionėliai)

Ištrauka iš poemos „RESPUBLIKA“

*Mes grįšime, rašo poetai.
Netrukus, kai kas pranašauja.
„Štai žemės gimtosios, žiūrėkit,
Išsaugojau duonterbėj saują“.*

*Mes paniekos būsim patyrę
Ir svetimo trupinio skonį,
Bet žemę pajudins dar vyrai,
Kaip kurstė kadaise Maironis.*

*Palaimins laukus pilksermėgis,
Raudonąjį lažą atlikęs.
Kitais pasinėš tada bėgiais
Tautos ir valstybės dalykai.*

*Kitokį Vasario parą
Priims vyriausybė tais metais.
Nešūkaus divizijos vadas,
Nė rauto nebus diplomatams.*

*Bet kunigo kalinio žodžiai
Kiečiausią lietuvių pravirkdys,
O himnas, kai kam nusibodęs,
Sudrebins net išgamos širdį.*

*Tad marš orkestrui sugrojus,
Pro kuklią medinę tribūną
Žygiuos, nors ne taip jau į koją,
Respublikos dukros ir sūnūs.*

*Pradės ne nuo vėliavų miško,
Nešvysčios kardais karininkai:
Vaikai pasirodys išblyškę,
Našlaičiai praeis plikakinkiai.*

*Po jų vėl ne stambiosios žuvys
Išplauks, o žmogeliai vienplaukiai,
Švarkeliais, dėmėtai nuo spjūvių
Už darbą, už meilę ir auką.*

*Praeis basnirti partizanai,
Skylėtom nuo kulų milinėm,
Respubliką tavo ir mano
Beviltiškai liūnuose gynę.*

*Paskui pražygiuos paprastutės
Barboros greta Marcijonų,
Kur nešė per speigą ir liūtį
Kovotojams ginklų ir duoną.*

*Kaip šmėklos praeis, kaip šešėliai,
Tautiečiai iš Sibiro grįžę.
Jie neš ne plakatą iškėlę,
O savo ramintoją — Kryžių.*

*Praeis ir jaunimas rikiuotėj
Su randais ir Kocho bacilom.
Kai kas ims iš publikos ploti,
Nuliūdusioms motinoms tylint.*

*O vietoj patrankų ir tankų,
Mergaitėms eglėšakius barstant,
Praneš veteranai ant rankų
Visų nužudytųjų karstą.*

*Keli atašė tartum vienas
Pakels tad rankas prie kepurų.
Ir bus nesvarbu mums tą dieną,
Ar kas pripažino „de jure“.*

1961

man rinktinė buvo išleista. Knygos viršelis — dailininko Antano Petrikonio.

1997 m. rugsėjo 11 d. Lietuvos rašytojų sąjungos salėje buvo paminėta rašytojo Stasio Lauciaus 100 metų gimimo sukaustis ir suruoštos rinktinės *Nereikia laurų man* sutiktuos. Minėjime dalyvavo iš Amerikos atvykusi duklė Liucija Berzinskienė su vyru Valteriu, sūnus Kvirinas, anokė Elžbieta Laucevičiūtė, poetas Kazys Bradūnas, Lietuvos Seimo narys Vytas Dudėnas su žmona Egle, literatūros kritikas Valentinas Sventickas, ir kiti kviestiniai svečiai.

Lietuvos rašytojų sąjungos pirmininkas Valentinas Sventickas savo kalboje apžvelgė Stasio Lauciaus kūrybinį kelią, pažymėdamas, jog šeimos rūpesčiu Stasiui Lauciui su rinktinės išleidimu pastatytas amžinas paminklas. Kartu tai yra ir

„nors vėluojantis“ autoriaus sugrįžimas į Tėvynę.

Poetas Kazys Bradūnas savo kalboje atkreipė dėmesį į Stasio Lauciaus kūrybinį palikimą, ypač poemą „Respublika“, kurioje autorius per 47-48 eilėraščių išdėsto Lietuvos istoriją nuo nepriklausomybės atstatymo iki bolševikmečio, per vokiečių okupaciją, trėmimus, pasitraukimą į Vakarus. Kazys Bradūnas pažymėjo, jog Stasys Laucius turėjo Lietuvos viziją, tikėjimą, jog Lietuva vis tiek prisikels. Jis perskaitė vieną prieš 40 metų parašytą eilėraštį, kuris prasideda žodžiais: „mes grįšime, rašo poetai...“ (p. 171).

Kalbėjo ir Stasio Lauciaus sūnus Kvirinas ir giminaitis Vincas Gurskis, kuris apžvelgė poeto gyvenimo kelią. Muziejinių išleidimu pastatytas amžinas paminklas. Kartu tai yra ir

Stasio Lauciaus kūryba grįžo Lietuvon. Aktoriai K. Bareikienė, A. Chadaravičius, R. Jeglinskas, R. Kazlauskaitė, E. Laucevičiūtė, J. Rygertas atliko poeto kūrybos literatūrinę ir muzikinę pykę. K. Bareikienė ir R. Kazlauskaitė padainavo pora žemaitiškų liaudies dainų.

Po oficialios dalies susirinkę turėjo progos susipažinti su Stasio Lauciaus knygų ir publikacijų paroda. *Nereikia man laurų* knygos pilnas skiriamas Lietuvos laisvės kovotojų sąjungai. Rašytojo Stasio Lauciaus minėjimas ir rinktinės sutiktuos buvo plačiai aprašytos ir spaudoje: *Lietuvos ryte*, *Karde*, *Varpe*, *Literatūroje ir mene*. Pagarbiai, kurios pastangomis išėjo *Nereikia man laurų* rinktinė, kuri, Kazio Bradūno žodžiais, yra: „kukli poetiška laurų šakelė“ Stasiui Lauciui.

GAISRINĖ VĖL ATGIS KAIP LIUTERONŲ BAŽNYČIA

Mažeikių priešgaisrinės dalies darbuotojams persikrausčius į modernų architektų D. J. Jakūbausko ir R. Regeso projektuotą pastatą šalia „Mažeikių naftos“ degalinės, senajoje gaisrinėje šiuo metu šeiminkauja evangelikų liuteronų bendruomenė. Ji jau seniai laukė XIX amžiaus antrojoje pusėje statyto pastato, kuris priklausė 1908-1910 metais Mažeikiuose registruotai parapijai.

Dvejus pastaruosius metus bendruomenė naudojosi gaisrinės 60 kvadratinį metrų aktų sale. Laukiant naujosios gaisrinės statybos pabaigos, buvo parengti bažnyčios remonto iki projekliniai pasiūlymai.

Paminkloaugininkai, ben-

druomenės pirmininkas J. Kriausa bei Mažeikių rajono meras B. Kryžius mano, jog būtina atkurti senojo neogotikinio stiliaus su staciatikių cerkvių elementais bažnyčios architektūrą. Suremontuoti vienintelį tokio stiliaus pastatą Mažeikiuose kainuotų daugiau kaip milijoną litų.

Norima turėti veikiančią bažnyčią su pamaldų bei šarvojimo salėmis, vaikų kambariu ir galbūt senelių namais. Todėl neketinama ardyti perdangos, kuri vienaaukštę bažnyčią buvo pavertusi dviejų aukštų gaisrine.

Šiuo metu Mažeikių evangelikų liuteronų bendruomenė, kurioje daugumą sudaro vokiečiai ir latviai, turi apie 100 narių. Juos kas mėnesį lanko iš Šiaulių atvykstantis kunigas Romas Pukys.

Trečioji dimensija Čiurlionio galerijoje

(Išpūdžiai iš „Mano pirmosios parodos“)

DAIVA KARUŽAITĖ

Dažnai lankausi parodose, bet rečiau ateinu į atidarymus. Šios parodos atidarymas buvo toks, kurį man būtų buvę gaila praleisti. Jis skyrėsi tuo, kad įvyko įdomus šokis galerijoje, tarp skulptūrų, tapybos, piešinių ir juvelyrikos eksponatų, batikų, kilimų, dekoratyvinių lempų.

Per atidarymą šokis man buvo įdomiausias, pavadindčiau: judancia instalacija. Galvojau apie jį kaip „efemerą“ viešadienį gyvi. Jis trumpą laiką buvo, ir greit vėl išnyko. Dabar aš apie šį įvykį (performance) galvoju ir galvoju ir norėčiau vėl pamatyti, bet jo jau nebėra. Grįžau į parodą po atidarymo, jo ieškodama ir radau įdomių, skulptūrinių pasisakymų. Saulius Rakauskas užrašė ant savo skulptūros, „suvokimui atsparus“. Ši skulptūra atrodo kaip metalinis vamzdis, gal elektroninė lempa, rasta kur nors prie statybos. Apie šį darbą turbūt turėtų teisę galvoti kiti norint: metalas stiprus ir amžinas, bet taip pat matau „efemerą“. Rakausko eksponuoti trys darbai, vienas iš „corten“. „Corten“ amžinai keisis, pasiduos aplinkai, keisis „spalvos“, metalui rūdijant. Iki galo gal nesurūdys, nors egzistuoja nemažai „corten“ skulptūrų, kurios gerokai aprūdijusios, skylėtos ir tikrai atrodo, kad gali ateityje dingti, nors turbūt ne per mūsų gyvenimą. Rakausko trečia skulptūra taip pat metalinė, atrodo kaip du kalėjimo grotai, kartu sukabinti su metaline, neperpjaujama grandine. Atrodo, kad nebūtų įmanoma atsikirti šio darbo dviejų skirtingų vietų, kurie subtiliai skiriasi, bet užmetus greit žvilgsnį, atrodo vienodi.

Mintyse grįžtu prie šokio įvykio, konceptualinio pagrindo „performance art“ (Haroldo Šioliokio). Matėme du šokėjus. Vienas stovėjo truputį aukščiau, ant pagrindo. Judėdamas, jis man atrodė, kad kovoja su su-raišiotom (polyethylene) plėvelėmis. Atrodė, kad gal jis pats surištas, ar norėtų būti. Ant galerijos grindų, ant tų pačių, kur mes, žiūrovai, taip pat stovėjome, žmogus buvo apgaubtas plastmasiniu atskalu. Jis šokėdamas atrodė, kad veržiasi lauk kaip naujai gimstanti plaukė. Nebuvo aišku, kai pagaliau išsiverš, ar bus moteris, ar vyras. Pagaliau, kai išsikovojo, šoko du vyrai su angliakasių šalmais, iš kurių spindėjo lemputės. Lemputės užgeso, ir pagaliau: ar galima matyti tamsioj? Staiga šokėjai stovėjo prieš mus, rankose laikydami degančią žvakę. Pasijutau atsigaivusi: žmonės nebedūsta, paslėpti po „plastiką“, dega metaforinė amžina meno ugnis. Galerija atgijo ir kartu paroda atrodė ypatingai gyva. Pagalvojau, kokia įdomi svajonė. Ir staiga, įjungta elektros šviesa išblaskė sukurta sapno iliuziją. Šokis pasibaigė. Laikinais būvome sujungti žvakės kibirkštis, vienos galerijos salėje. Šokėjai dingę publikoje tarp skulptūrų ir salėje kabantių paveikslų.

Jie dingę tarp Algirdo Petrausko skulptūrėlių, pavadintų „šiluma“, „Zodiakas“ ir „Vasara“, kurios realiai dar vis stovėjo prieš akis apžiūrėjimui. Matau lietuvių liaudies meno įtaką šiose (15–17“) skulptūrėlėse. Jos tačiau moderniškos, temos universalios. Sapno įtakoje įsivaizduoju, kaip jos atrodytų didesnio masto, žmogaus dydžio, jeigu nebūtų atskirtos nuo mūsų ant savo pagrindų.

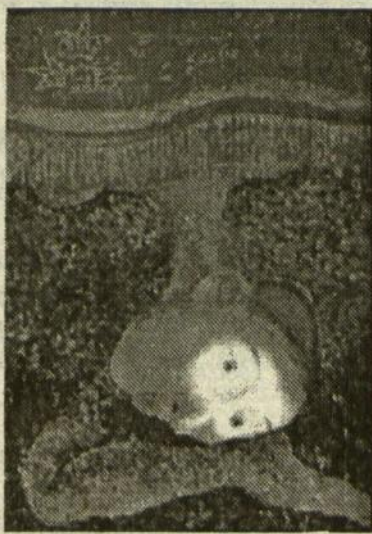

Ramunė Kelečienė

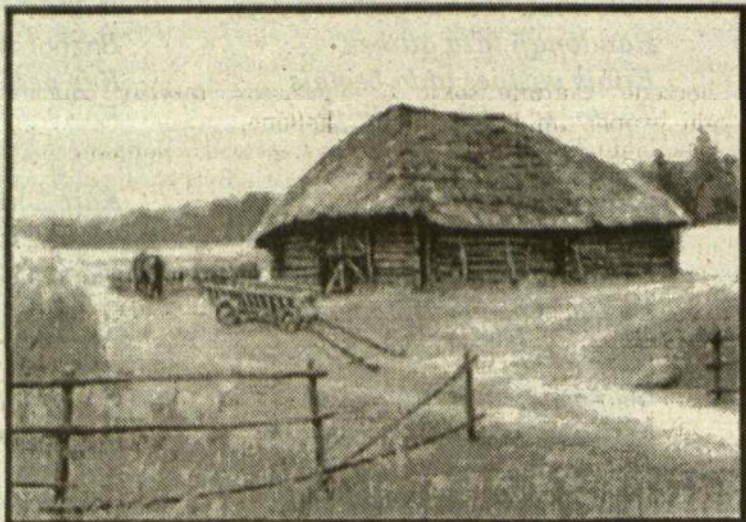
Kate, 1996
Anglis/pastelė, 16" x 12 1/2"

Irena Šaparnienė
Moteris, 1998
Batika, 80 x 60 cm

Tomas Kirvaitis dar DTT
Šeštas nusilenkimas, 1996
Aliejus, drobė, 12" x 16"

Viktoras Laurinaitis

Liepa
Aliejus, drobė, 56 x 78 cm

Mąstau kaip tos pačios skulptūros atrodytų, jeigu jos pradėtų šokti ir judėti tarp mūsų galerijoje.

Toliau matau Vido Zimkaus „Konstrukcijas“ iš medžio, pa-

kabintas ant sienos. Jos simetrinės ir traukia mane į meditacinį centrą. Meditacinėje savokojė dėkoju, kad judėsysis atsirado galerijoje. Visa paroda atrodė gyva, juda, buvo galima

pasimesti paveikslų trobelėse (Zitos Drungilienės ir Viktoro Laurinaičio), senamiestyje prie vartų (Inos Čygaitės-Nicewander), abstraktuose (Donato Žadeikio). Užsimerkusi moteris apie kažką galvojo, laikydama gėlių puokštę (Irenos Šaparnienės). Realiai nupaišytos moterys žiūrėjo į šoną, kai aš į jas pažvelgiau (Ramunės Kelečienės). Violetos autoportretas žiūrėjo man tiesiai į akis, lyg norėdama man kažką pasakyti (Violeta Drupas). Pagalvojau apie Virgą tarp gėlių (Jurgitos Grubevičiūtės). Moterys iš sapnų traukia žiūrovus (Tomo Krivaičio).

Rūtos Leonavičiūtės „Medis 97“, išaustas kilimas iš vilnos ir linų, kuria paradoksinę iliuziją. Iš tolo, greit užmetus akį per atidarymą, atsiminiau šį darbą kaip piešinį. Nustebau, aplankiusi parodą antrą kartą — jis išaustas iš siūlų. Medis ir vilna labai skirtingi elementai, bet jų skirtingos ypatybės šio darbo sąvokoje jungiasi ir derinasi. Siūlai veržiasi lauk nuo sienos į trečiąją dimensiją.

Algimanto Mikalausko portretai: „Be pavadinimo“, sukurti iš cemento, įdomiai sustatyti, atsitiktinai atremti. Pagalvojau, kad jie galėtų voliotis sapno ar šokio judesyje. Taip pat prie trečiosios dimensijos reikia prisikirti Artūro Ragausko juvelyrriką. Galėjome išpaužti jo voratinklius, vietoj šokėjo dusinančią plastiką. Kai grįžau į galeriją po atidarymo, jų nebebuvo, vietoj jų stovėjo plastmasinė dėžė, kuri anksčiau slėpė auskarus ir grandinėles.

Žinoma, reikia nepamiršti paminti Virginijos Tamulevičiūtės lempas, kurias galima uždegti, kai žvakių pritrūksta ir reikia toliau deginti kurybinį laužą. Šioje parodoje jų nebuvo galima uždegti, nors buvo galima pagalvoti, kad reikėtų, nes kai įėjai į tuščią galeriją po parodos atidarymo, kai nebėra žmonių, trečiajame galerijos kambaryje visuomet tamsu. Apėjusi ratą, dar vis norėjau paklausti: „Ką galima matyti tamsioj?“ Kur daugiau mūsų menininkų? Pernai rudenį ši paroda buvo kibirkštėlė Algimanto Kezio kuratorinėje svajonėje. Pavasarį, kai žemė atsigavo, jis įtraukia naujas jėgas į Čiurlionio galeriją. Šią parodą galima lankyti Čiurlionio galerijoje, Jaunimo centre, 5620 South Claremont Avenue, Čikagoje, kur ji vyks iki šių metų balandžio 20 dienos.

Danutės Turlaitės ir Adolfo Klastaičio paroda Čiurlionio galerijoje

Danutės Turlaitės ir Adolfo Klastaičio tapybos darbų paroda bus atidaryta šių metų balandžio 24 dieną Čiurlionio galerijoje, Jaunimo centre, Čikagoje. Parodos atidarymas bus

ateinanti penktadienį, balandžio 24 dieną, 7:30 v.v.

Danutė Turlaitė gimė Ignalinoje, gyvena Vilniuje. 1987 metais baigė Vilniaus Dailės in-

stitute vaizduojamosios dailės fakultetą. Iki 1997 metų dirbo Lietuvos mokslų akademijos fizikos institute, vėliau dailės galerijoje „Grigo ratai“. Jos darbų paroda neseniai vyko John G. Blank meno centro galerijoje, Michigan City, Indiana. Parodos kuratorius Kevin Firme palankiai atsiliepė apie dailininkės kūrybą:

„Danutė Turlaitė suteikia mums progą pamatyti kito pasaulio meninės išraiškos viziją. Jos darbuose atsispindi kitoks koloritas, nei mes esame įpratę matyti — spalvos priliudytos, kaip ir kitų mums žinomų Lietuvos dailininkų darbuose. Potėpiai drąsus, bet kartu ir švelnus kontroliuojantys pilkųjų ir prigesintųjų spalvų kontūrus“. Danutė atsimeina, kaip jos motiutė kirpdavo avis, augaliniams dažais spalvindavo vilnas, verpė jas, audė lovatieses. Šių audinių vaivorykštines spalvas ataidi abstrakčiuose dailininkės tapybos darbuose.

Danutė Turlaitė

Vilniaus senamiesčio stogai, 1997
Aliejus, drobė

Danutė Turlaitė

Arkos, 1997
Aliejus, drobė

Adolfas Klastaitis gimė Lietuvoje 1952 metais. Jis mokėsi Vilniaus Statybos technikume — architektūra, įgydamas piešimo pagrindus. Vėliau studijas tęsė Valstybiniame dailės institute. Tapybos mokėsi pas žinomus Lietuvos dailininkus: P. Mikalauką, R. Zalensą. Piešimo pas profesorį Palį. Dar studijuodamas, pradėjo dalyvauti Kauno miesto dailininkų tapybos parodose. 1984 metais dalyvavo Jaunųjų dailininkų parodoje Vilniuje. Pirmose parodose autorius pateikdavo daugiausia akvareles, tik vėliau susidomėjo tapyba-aliejumi. Dailininkas mėgsta tapyti nesudėtingus motyvus, tai tiesiog saulėgrąžų laukus, miškas, pieva. Tačiau darbuose nematyti tiesmukiškių nukopijuotos gamtos, nors vyrauja realistinis peizažas, tačiau neįprasto apšvietimo dėka įgauna mistiškumo išpūdį. Pa-

veikluose nematyti žmogaus, jo buvimas nujaučiamas.

Palapsniui Adolfas Klastaitis pradeda pereiti prie simbolinio aplinkos ir daiktų vaizdavimo, t.y. mažiau detalizuoja patį objektą, apsiriboja spalviniu dėmių bei griežtų linijų komponavimu.

Po studijų institute, įgijęs aplinkos dizainerio profesiją, labiau atsideda kūrybai drobėje. Per trumpą laikotarpį sukūrė darbų, kurie buvo eksponuoti kolektyvinėse parodose, Lenkijoje, Belgijoje. Privaciose kolekcijose tapybos darbų yra Austrijoje, po tarptautinio dailininkų simpoziumo — taip pat Vokietijoje po individualių parodų Nurenbergo mieste. Darbų atlikimo priemonės — kartonas, drobė, aliejus bei akvarelė, neretai pastelė. Skirtingiems uždaviniams naudoja vis kitą techniką. Kartais jo atliktus darbus

sunku sutapatinti. Atrodo, tapė skirtingi autoriai. Jam priimtina nuomonė, kad vieningo stiliaus nesilaikymas nėra blogai. Tai tiesiog toks stilius! Neretai dailininkas pateikia to paties motyvo realistinį bei simbolistinį sprendimą kartu, tuo tarsi leidžia žiūrovui pajusti suvokimo galią, t.y. praplečia ribą, tarp to, kaip yra ir kaip galėtų būti.

Galerijoje eksponuojamos akvarelės nesuvaržytos iš anksto apgalvoto piešinio. Spalva ir linija tai pavarario nujaustos ženklai. Jo parodose rodomų darbų ir pavadinimas vienas — „Pavasario ženklai“. Atsitiktinė spalvinė dėmė sąmoningai sujungiamą į bendrą visumą.

LIETUVOS MOKYKLoms — PRANCŪZIŠKOS KNYGOS

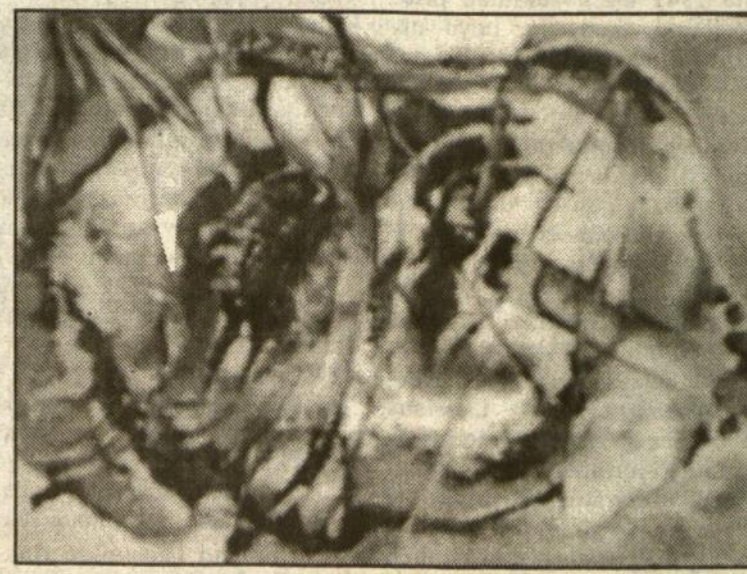
Atviros Lietuvos fondas kartu su Prancūzijos ambasados Vilniuje Kultūros centru šalies mokykloms padovanojo 4,000 prancūziškų knygų. Jos skirtos besimokantiems prancūzų kalbos ir greitai pasieks mokyklas.

Už šias knygas, kaip pasakė Atviros Lietuvos fondo projekto „Švietimas — Lietuvos atečiai“ programos koordinatorė Virginija Aleksejūnaitė, pirmiausia turime būti dėkingi Prancūzijos agentūrai „Bibliotek“. Ji remia tuos, kuriems yra sunkumų įsigyti prancūziškų knygų vaikams ir jaunimui, sudaro leidinių rinkinius už simbolinę kainą — po penkis frankus už vieną knygą.

Adolfas Klastaitis

Am fruehen Morgen (Anksti rytą)

Adolfas Klastaitis

Be pavadinimo